

**JOHN RAWLS'UN SİYASAL LİBERALİZMİNİN KANTÇI TEMELLERİ VE
'TEMELSİZ' BİR LİBERALİZMİN TUTARLILIĞI****Ömer Faik ANLI*****Özet**

Rawls ve onun liberalizmi toplumsal sözleşme geleneğine dahildir. Rawls'un toplumsal sözleşmesi, başlangıç durumunda bilgisizlik peçesi ardındaki adalet ilkelerine bağlıdır. Bu ilkeler, metafizik temelleri gerekli kılar. Bir başka deyişle, böylesi metafizik temellerin zorunluluğu varsayılmaksızın siyasal liberalizmin ikna ediciliği zayıflayacaktır. Bu bağlamda, eğer metafizik temeller liberalizm için bir zorunluluksa, bir soru önem kazanır: bu temeller neden Kantçı olmalıdır? Bu çalışma, yanıtı doğru atılmış bir adımdır. Bu metinde John Rawls'un adalet anlayışının Kantçı temelleri irdelenecek ve bu temellerin Rawls'un siyasal liberalizm düşüncesindeki zorunluluğu tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Rawls, Adalet, Kant, Liberalizm, Bilgisizlik Peçesi

Abstract

Rawls and his liberalism belongs to the social contract tradition. Rawls' social contract based on principles of justice which are behind the *veil of ignorance* in *original position*. These principles necessitated metaphysical foundations. In other words, without postulating the necessity of such metaphysical foundations, cogency of political liberalism will be reduced. In this context, if metaphysical foundations are unavoidable for liberalism, one question will become apparent: why of these foundations should be Kantian? This study will be a step for an answer. In this paper, the Kantian foundations of John Rawls' justice conception and the necessity of these foundations in Rawls' liberalism will be examined and discussed.

Key Words: Rawls, Justice, Kant, Liberalism, Veil of Ignorance

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Rawls'un "*bilgisizlik peçesi*" kavramı ile ortaya koyduğu ve bireyin yaratıcı koşulları olan kültür, dil, tarihsel ilişkisellik vb koşulların ve bu koşulların ürettiği toplumsal rollerin yine birey tarafından askıya alınabilme ve onlardan bağımsız düşünebilme ve 'konuşabilme' olanağı, Rawls'un terminolojisi ile ifade etmek gerekirse, bireyin *kapsamlı doktrinlerin* belirleyiciliğinden sıyrılabilme olanağı varsayıldığında, geriye kalan tarih dışı bireyin toplumsal bir sözleşmeye temel olacak adalet bağlamındaki tercihlerini Kant'ın rasyonel özne betimlemesine paralel olarak mı yapacağı ve Rawls'un metinlerinin arka planında bu varsayımın mı yattığı tartışma konusudur. "*Fark ilkesi*"nin toplumsal sözleşme durumunu sağlayabilmek için varsayılan "*bilgisizlik peçesi*"nin ardından geride kalan 'özne'nin rasyonel seçimi olarak kabul edilmesinin ve bireyin öz-çıkarlarına ilişkin bilgisizlik ortamında koşullu-yarar anlayışının konu dışı bırakılmasının sözleşmenin uygulanabilirliği açısından tutarlılığının irdelenmesi bu tartışmanın özünü oluşturur. Bir başka deyişle, varsayılan *başlangıç durumunda* bireyin öz-çıkarlarına ilişkin bilgisi askıya alınarak herkesin eşitler olarak görüldüğü Kantçı doğal bir ahlaki statü merkeze alındığında, Rawls'un kuramında böylesi bir merkezin koşulsuz bir metafizik temel olarak mı yoksa koşullu bir uzlaş çerçevesi olarak mı ele alınması gerektiği ve eğer bu 'merkez' koşullu bir uzlaş noktası ise bireyin içerisinde bulunduğu tarihsel durumda 'neden adil olmalıyım?' sorusuna tutarlı bir yanıt oluşturmama riski söz konusudur.

Rawls açıkça *Siyasal Liberalizmin* akıl temeline kurulmuş, dinsel otoritenin sona erdiği modern çağın doğasına uygun olan Aydınlanma liberalizminin bir başka yüzü olmadığını ve kapsamlı doktrinlerin liberal olsun olmasın makûl çoğulculuğunu doğal karşıladığını ve amacının örtüşmeyen kapsamlı doktrinler tarafından benimsenebilir bir siyasal adalet düşüncesi ortaya koyabilmek olduğunu ifade etse de (Rawls, 2007: 24), benimsenebilirlik için gereken ortak zemin olarak Kantçı akıl anlayışını metafizik bir temel olarak kullanıp kullanmadığı bu metnin esas konusudur.

1. JOHN RAWLS'UN ADALET KAVRAMI

"Neden adil olmalıyım?" sorusunun yanıtını verebilmek için, bu soruya öncelikli olarak "adalet nedir?", "adil olmak ile fayda arasında bir ilişki var mıdır?" ve "adil olmak niçin kişinin faydasıdır?" gibi soruların yanıtlanması gerekmektedir. Böylece birey ile kamusal arasında bir ilişki ya da daha doğru bir ifadeyle bir uyum sağlanabilecektir. Her birey için önemli olan ve herkes tarafından paylaşılan bir temel olarak adalet kavramı tanımlanabilirse bireysel fayda ile toplumsal faydanın çakışması sağlanabilecektir. Böylelikle

de adil olmak, bir seçimin olumsal seçeneği olmaktan öteye geçip seçilmesi gereken eylem ilkesi haline gelecektir. Siyasal liberalizm de diğer kuramlar gibi bu temel durumu bir uzlaşma temeli olarak sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Fakat bu noktada karşımıza çıkan sorun, bireyden toplumsala geçiş sorunudur. Bu adil ve demokratik bir toplumun olanağına ve istikrarın doğru nedenlerle sağlanıp sağlanamayacağına ilişkin bir sorundur. Rawls bu sorunun merkezi önemini şu ifadelerle dile getirir:

Bu yüzyılın savaşlarının Holokost'un çılgın şerrinde zirveyi bulan olağanüstü şiddeti ve artan yıkıcılığı, dramatik bir şekilde siyasal ilişkilerin acaba sadece güç ve baskı ile mi yönetileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Eğer gücü kendi amaçlarından aşağı tutan makûl adil bir toplum mümkün değilse ve insanlar, her ne kadar tamamen ahlakdışı ve ben-merkezli olmasa da, büyük ölçüde ahlaki değilse, Kant ile birlikte şu soru sorulabilir: Bu dünyada yaşamaya değer mi? (Rawls, 2007: 44, 45)

Liberal meşruiyet prensibi, bireylerin hayatlarına yol gösterecek değerleri kendi başlarına seçebilecekleri yargısına dayanmaktadır. (Bilgin, 2007: x) Bireylerin kendi hayatlarına ilişkin 'iyi'ye karar vermeleri onların farklı deneyimlerle oluşmuş ya da oluşturulmuş iyi hayat tasavvurlarına bağlıdır. Kökensel olarak farklı olabilen ya da deneyimlere bağlı olarak farklılaşabilen bu iyi hayat tasavvurlarından ya da aynı anlama gelmek üzere kapsamlı doktrinlerden tüm toplum için geçerli olabilecek ortak bir "iyi"ye¹ geçiş nasıl mümkün olacaktır? Diğer bir deyişle, toplum içerisinde hem çoğulculuğun korunması hem de bir ortaklığın sağlanması nasıl olanaklıdır? Adalet kavramı bu ortak iyiyi varsaymakta ve onu gerçekleştirme iddiasında bulunmaktadır. Aksi halde, 'adil davranış' nitelik olarak herhangi bir davranıştan farklı olmayan, bireysel seçimin ötesinde açıklanamaz bir edimden başka bir şey olmayacak ya da küçük grupların / cemaatlerin² iyi anlayışları sürekli çatışma halinde uzlaşmaz farklılıklar olarak kalacaktır. Bu nedenle, adalet farklı inanç ve anlayışlara sahip bireylerin bir arada yaşamaları için gereken ortaklığı sağlayan bir kavram olmalıdır. Bunu sağlayabilmek için de adalet kavramını 'temellendiren' ve doğrudan bireyin davranışlarını motive eden bir ahlaki zemin gerekli görülmüştür. Bu zemin, herkes tarafından onaylanabilir olmalıdır. Bir başka deyişle, benimsedikleri 'iyi hayat' anlayışları bakımından farklılaşmış özgür ve eşit bireyler arasında ortaklığı sağlayacak bir toplumsal sistem üç şartı yerine getirerek bu temeli sağlamalıdır:

İlk olarak, toplumun temel yapısı siyasal bir adalet kavramıyla düzenlenmelidir.
İkinci olarak, bu siyasal kavram makûl kapsamlı doktrinler arasındaki örtüşen bir görüşbirliğine konu olmalıdır.

¹ Rawls için bu ortak 'iyi' hak ve adalet temelli bir örgütlenme, bir arada yaşama biçimidir. Bu bağlamda Rawls'a göre 'toplumsal iyi' yerine toplumsal adaletten söz etmek daha geçerli bir terminoloji sağlayacaktır.

² Rawls, cemaati şu şekilde tanımlar: Kapsamlı bir doktrin etrafında birleşmiş özel bir birlik. (Rawls, 2007: 84)

Üçüncü olarak, anayasal esaslar ve temel adalet sorunları söz konusu olduğunda kamusal tartışmalar bu siyasal adalet kavramına uygun olarak yapılmalıdır. (Bilgin, 2007: xi, xii)

Bu koşulların karşılanması, sadece kapsamlı dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerden oluşan çoğulculuğu değil, birbirleri ile uyuşmayan makûl kapsamlı doktrinlerden oluşan bir çoğulculuğun adalet kavramı çevresinde bir birlik oluşturabilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda Rawls, yukarıda değinilen birey – toplum (bireysel – kamusal) ilişkisinin kurulabilirliğine dair soruyu, *Siyasal Liberalizm*’in yanıtlaması gereken temel soru olarak şu şekilde ifade eder: “*Makûl fakat uyuşmaz dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerce ciddi olarak farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların, uzun süre devam edecek istikrarlı ve adil bir topluma sahip olmaları nasıl mümkün olabilir?*” (Rawls, 2007: 5) Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Rawls’un bu soruyla formüle ettiği arayışının kapsamlı dini, felsefi ya da ahlaki doktrinlerin yerine geçmek ya da bunlara temel sağlamak olmadığıdır. Amaç, makûl doktrinlerin onaylayabileceği bir siyasal adalet anlayışı sağlayabilmektir. Rawls, amacını şu şekilde de ifade etmektedir:

(...) siyasal liberalizmin amacı, temel siyasal meseleler üzerinde makûl kamusal bir gerekçelendirme ilkesinin mümkün olduğu şartları ortaya çıkarmaktır. Böylesi bir ilkenin, mümkünse, içeriğini ve neden kabul edilebilir olduğunu ortaya koymalıdır. Bunları yaparken, kamusal bakış açısını kamusal olmayan (özel demek değildir) diğer bakış açılarından ayırmalıdır. Veya alternatif olarak, kamusal akıl ile kamusal olmayan akıllar arasında farkı ortaya koymalı ve kamusal aklın neden bu biçimi aldığını açıklamalıdır. Ayrıca makûl kapsamlı doktrinler karşısında (açıklanması gereken yollarla) tarafsız olmalıdır. (Rawls, 2007: 7)

Rawls’un bu ifadeler ile *Siyasal Liberalizm*’in herhangi bir makûl görüşü hedef almadığını, eleştirmedeğini ve onlara alternatif bir doktrin olmadığını ve bunun yanı sıra da herhangi bir ahlaki yargı kuramını eleştirmedeğini ve inkâr etmediğini savlamaktadır. Bunun da ötesinde bu tür yargıların birtakım kapsamlı ahlaki doktrine göreli olarak yapıldığını öngörmektedir. Rawls, bu yargıların ilgili olduğu ahlaki ve siyasal değerleri her doktrin kendi kendisinin belirlediği ‘gerçeklik’ ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda *Siyasal Liberalizm* farklı, makûl doktrinlerin kısıtlı bakış açıları ile rekabete girmemekte, yalnızca konumunu güçlendirmek için bir şey söylemesi gerektiği durumlarda kendi siyasal adalet anlayışının doğruluğunu değil, makûllüğünü ortaya koymak durumundadır. (Rawls, 2007: 7) O halde Rawls’un sunmaya çalıştığı adalet kavramı, çeşitli adalet kuramlarının ortaya koyduğu farklı anlam içeriklerine sahip adalet kavramlarına rakip değil, bu kavramlara göreli olarak eyleyen ve düşünen bireylerin ortak bir zemin olarak kabul edebilecekleri, bir başka deyişle de makûl bulabilecekleri ve *toplumsal sözleşmelerini* bu çerçevede oluşturabilecekleri bir kavram

olmalıdır. Siyasal adalet, bütün değerlere değil, yalnızca siyasal değerlere ilişkindir ve bunlara yönelik bir gerekçelendirme temeli sağlamaya çalışır. Bu nedenle de Rawls'a göre kendisi bir köken değil, bir inşâdır. Burada karşılaşılabilecek ikilem, Rawls'un siyasal adalet kavramının onun amaçladığı gibi farklı anlayışların ortak yaşamını olanaklı kılan bir çerçeve olarak mı yoksa Kantçı ahlak ve rasyonel özne anlayışına³ paralel metafizik bir temel olarak mı işlev göreceğidir. Bu tartışmaya geçmeden önce, kısaca Rawls'un *siyasal adalet* kavramına ilişkin argümantasyonunu betimlemek gerekmektedir.

Rawls'un siyasal liberalizm anlayışını geliştirmek için özgürlük ve eşitlik gibi temel kavramları, *siyasal kişi (rasyonel özerklik - siyasal özerklik)*, *makûliyet (makûl çoğulculuk)*, *karşılıklılık ilkesi (ölçüsü)*, *başlangıç durumu (orijinal durum)*, *fark ilkesi* ve kimi bunların betimimde birer alt başlık olarak görülebilecek kimi de bunlar aracılığıyla tanımlanabilecek *birincil ve ikincil değerler*, *kamusal akıl* ve *anayasa* gibi kavramlarla yeniden betimler. Adalet, bu kavramlara atıfta bulunarak *siyasal adalet* olarak tanımlanır. Böylece de Rawls'un öne sürdüğü ve liberal anlayışın tanımını sağlayan üç siyasal ilkenin yerine getirilmesi olarak kendisini gösterir:

Birincisi, (demokratik rejimlerden bildiğimiz) belli hak, özgürlük ve fırsatların belirtilmesi; ikincisi, bu özgürlüklerin önceliği ve üçüncüsü, toplumsal statülerine bakılmaksızın bütün vatandaşların özgürlük ve fırsatlarını akıllıca ve etkin olarak kullanmalarını sağlayacak yeterli ve her duruma uygun araçlarla donatılmasını sağlayan şartların varlığı. (Rawls, 2007: 31, 32)

Bu ilkelerle bir kez daha vurgulanan, Rawls'un adalet anlayışının kapsamlı adalet doktrinlerine rakip bir erdem öğretisi olmayıp, istikrarlı olarak sürdürülebilir bir toplumsal örgütlenmeyi sağlamayı amaçlayan siyasal bir adalet kavramına dayandığıdır. Rawls'a göre,

- Toplumsal temel yapısı, en makûl anlayışı içine alan makûl liberal adalet anlayışlarından biri (ya da birkaçı) tarafından etkin olarak düzenlenmiştir.
- Toplumdaki bütün makûl kapsamlı doktrinler bu makûl anlayışlar topluluğunun bazılarını onaylamıştır ve bu doktrinlere bağlı vatandaşlar bu anlayışları reddedenlere göre sürekli bir çoğunluğa sahiptir.
- Kamusal siyasal tartışmalar, anayasal esaslar ve temel adalet meseleleri söz konusu olduğunda, her zaman ya da neredeyse her zaman, her bir vatandaş tarafından en makûl kabul edilen makûl liberal adalet anlayışlarının biri tarafından ortaya konan nedenler doğrultusunda makûl olarak kararlaştırabilmelidir. (Rawls, 2007: 33)

Siyasal adalet, toplumun temel yapısı olacak örgütlenme biçimini belirleyen, bu belirlemeyi herhangi bir zora dayandırmadan özgür ve eşit vatandaşların onayını alarak ve bu onayı her zaman çoğunlukta tutarak sağlayan, daha sonra temel ilkelerin tartışılmasında dahi yine onaya

³ Rawls Hume ve Kant'ın bu bağlamdaki görüşlerini siyasal liberalizmden farklı olarak kapsamlı liberalizm olarak adlandırmaktadır. (Rawls, 2007: 14)

bağlı meşruluk zemininin sürdürülmesini sağlayan temel ilkedir. Bu nedenle de Rawls'un siyasal adalet kuramı doğrudan bireyin yaşamına ilişkin bir erdem öğretisi değil, toplumsal örgütlenmenin özgür ve eşit bireylerin onayına bağlı olarak nasıl istikrarlı bir şekilde kurulabileceğine ilişkin bir kuramdır. Fakat diğer yandan, kapsamlı doktrinlere alternatif olmak gibi bir amaç taşımamasına rağmen, Rawls'un adalet kuramı “*vatandaşları harekete geçiren nedenler arasında, kabul ettikleri ve sahip oldukları etkin adalet hissini şekillendiren adalet anlayışının bulunduğunu*” (Rawls, 2007: 26) kabul etmekle kapsamlı bir doktrinin erdem temelli adalet anlayışı ile kendi siyasal adalet anlayışı arasında ikilemler oluşabileceğini de kabul etmek durumunda kalacaktır. Kuram, bu ikilemlerde meşruluk temeli olarak vatandaşların onayını koruyabilmek için her durumda istikrarlı sürdürülebilirliğini ortaya koymak durumundadır. Bu durumlarsa başvuracağı şey ise *kamusal akıl* düşüncesidir.

Kamusal akıl düşüncesi anayasal demokratik bir hükümetin vatandaşları ile ve vatandaşların birbirleri ile ilişkilerini belirleyen temel ahlâki ve siyasal değerleri derinliğine irdeler. (...) Bu akıl üç yönden kamusaldır: Özgür ve eşit vatandaşların akli olarak kamunun aklıdır; konusu temel siyasal adalet sorunları ile ilgili kamu yararadır ki bu sorunlar anayasal esaslar ve temel adalet konuları olmak üzere iki çeşittir ve doğası ve içeriği kamusaldır, çünkü makûl olarak karşılıklılık kriterini karşıladığı düşünülen birbirleriyle bağıntılı makûl siyasal adalet görüşlerine dayalı kamusal akıl yürütme ile ifade edilmektedir. (Rawls, 2006: 144, 145)

Rawls'a göre, “*bir vatandaş kendisinin en makûl siyasal adalet kavramı olduğuna samimiyetle inandığı ve başkalarının özgür ve eşit vatandaşlar olarak kabul edilebilecekleri siyasal değerleri ifade eden bir kavram çerçevesinde düşünüyorsa kamusal akıl yürütmektedir.*” (Rawls, 2006: 153) *Başlangıç durumu* kavramını içeren kendi siyasal liberalizm argümantasyonunu da bu siyasal ilke ve kuralları tanımlamanın bir yolu olarak ileri sürmektedir.

Rawls'un kuramı, kamusal aklın içeriğini oluşturabilecek makûl siyasal anlayışlardan sadece birisidir; kamusal aklın içeriğini oluşturabilecek ve oluşturamayacak kuramlar arasındaki ayrım, herhangi bir kuramın savlarının belirli bir cemaati mi (birliği mi) esas aldığı yoksa herkesi özgür ve eşit vatandaşlar olarak kabul edip, onların hangi kapsamlı doktrine ve onun tarafından oluşturulmuş cemaate (birliğe) ait olduklarına duyarsız, ortak, kabul edilebilir siyasal değerler için kavramsal bir çerçeve mi sunduğu noktasındadır. Buna paralel olarak kamusal olmayan akıl da şu şekilde tanımlanmaktadır:

Her şeyden önce, birçok kamusal olmayan akıl olmasına rağmen sadece bir tek kamusal akıl vardır. Kamusal olmayan akıllar arasında her türlü birliğe ait olanlar yer alır: Kiliselere ve üniversitelere, bilimsel derneklere ve profesyonel gruplara. (...) bireyler ve tüzel kişiler, makûl olarak ve sorumlulukla hareket edebilmek için neyin

yapılacağı konusunda bir akıl yürütme yoluna ihtiyaç duyarlar. Bu tür bir akıl yürütme kendi üyeleri açısından kamusaldir ama siyasal toplum ve genel olarak vatandaşlar açısından kamusal değildir. Kamusal olmayan akıllar sivil toplumda bulunan birçok akıldan oluşur ve benim 'arka plan kültürü' dediğim alanda ve kamusal siyasal kültürün dışında yer alır. Bu akıllar toplumsaldır ve kesinlikle özel değildir. (Rawls, 2007: 254, 255)

Rawls'a göre toplumsalın karşıtı olarak özel akıl diye bir şey yoktur. Bu bağlamda her tür akıl toplumsaldır ve vatandaşlar olarak her tür akla katılırız ve bunu yaparken de eşit haklara sahibizdir. Kamusal akıl ise bunların üzerinde, bu katılımları da güvence altına alan temel hak ve özgürlükler konusunda, herkesin eşit ve özgür olarak görüldüğü kapsayıcı bir akıl anlayışıdır.⁴ Rawls'un ortaya koyduğu adalet anlayışının pratik amacı, yine Rawls'un ifadeleri ile şöyledir:

Vatandaşlar tarafından, üzerinde düşünülmüş, bilgiye dayanan ve istenen bir siyasal anlaşmaya temel olarak bir siyasal adalet anlayışı ortaya atmak. Bu adalet anlayışı vatandaşların ortak ve kamusal siyasal aklını ifade eder. Ancak böyle bir ortak akla ulaşmak için, adalet anlayışının, mümkün olduğunca, vatandaşlarca benimsenen ve birbirleriyle uyumlayan ve bağdaşmayan felsefi ve dinsel doktrinlerden bağımsız olması gerekir. (Rawls, 2007: 55)

Bu metinde Rawls'un bu argümantasyonunun betimine yapılan bu girişin amacı da onun kamusal akıl düşüncesine seslendiğinin ve kamusal aklın içeriğini oluşturma iddiasında olduğunun altını çizabilmektir. Argümantasyon bu bağlamda ele alınmazsa kategorik olarak kolaylıkla diğer adalet kuramları ile (Rawls'un kapsamlı doktrinler olarak adlandırdığı kuramlar ile) karıştırılabilir. Rawls'un kuramı, kavramlara ya da değerlere ilişkin kökensel bir meşrulaştırma girişimi değil, toplumsal kurumları ve siyasal örgütlenmeyi düzenleyerek temel hak ve özgürlüklerin istikrarlı ve sürdürülebilir edimsel kullanımlarını sağlayabilmektir. Amaç, bunu sağlayacak adalet ilkelerini ortaya koyabilmek ve buna bağlı bir model önermektir.

1.1. Adalet Kuramı

Rawls yukarıda ifade edilen amaç doğrultusunda Locke, Rousseau ve Kant da olduğu şekliyle bilinen toplumsal sözleşme kuramını daha üst bir düzeye taşıma ve genelleştirme savını öne sürer. Buna göre, toplumsal sözleşme belirli bir topluma girmek ya da belirli bir hükümet biçimini düzenlemek anlamına gelmemektedir. Toplumun temel yapısını oluşturan adalet ilkeleri sözleşmenin konusunu oluştururlar. Bu ilkeler kendi çıkarlarını geliştirmeyi amaçlayan özgür ve rasyonel bireylerin, eşitliğin söz konusu olduğu bir ilk durumda birlikteliklerinin temel koşullarını tanımlayıcı olarak kabul edecekleri ilkelere. (Rawls,

⁴ Bu metnin merkezi konusu olan Rawls'un adalet anlayışının Kantçı temelleri problemi bağlamında, kamusal aklın Kantçı akıl anlayışı ile ortak noktaları olup olmadığı da ilerleyen bölümde tartışılacaktır.

2003: 10) O halde temel koşulları tanımlayan bu ilkeler, tarihsel bir olgu anlamında kökensel bir sözleşme ortamında değil, varsayımsal bir seçim ortamı olarak kurgusal bir durumda seçilmektedirler. Bir başka deyişle, sözleşmenin yapıldığı *başlangıç durumu* (*original position*), farklı adalet ilkeleri arasında tercih yapılan kurgusal bir seçim ortamıdır. Böylelikle de adalet kuramı ile rasyonel seçim kuramı arasında bir ilişki kurulmaktadır. (Rawls, 2003: 16) Toplumun temel yapısını oluşturacak adalet ilkelerinin belirlenmesi ve çelişen ilkeler arasında rasyonel bir seçim yapılabilmesi için ya ilkeyi önerenlerin kanıları (inançları) ve çıkarları, diğerleri ile olan ilişkileri bilinmeli, önerilen ilkenin her olası koşulda nasıl çalışacağının ve nasıl sonuçlar vereceğinin bilgisine sahip olunmalı ve bu koşulların bilgisi ile bireyin kendi çıkarlarına ilişkin bilgisinin kapsamı örtüşmelidir ya da ilkenin bu tip koşullara bağlı olmaksızın, herkesin eşit ve özgür bireyler olarak onayını alabilecek biçimde sözleşmeye taraf olan herkes için koşulsuz geçerliliği sağlanmalıdır. İlk durumu temele alan bir sözleşme ortamı, sözleşmeye katılan bazı bireyleri avantajlı bir konuma yerleştirirken diğerlerini dezavantajlı bir konuma bırakacaktır. Çünkü herkesin böylesi bir bilgi ile donanması olanaklı olmayacağı gibi, her birey kendi çıkarlarının bilgisini doğrultusunda ilkeler önerecek, bunlara ilişkin yeterli bilgisi olmayan ya da kendi önerilerini kabul ettirebilme konusunda doğal dezavantajlara sahip bireyler sözleşmenin eşit tarafları olmayacaklardır. Diğer taraftan, olası tüm koşulların bilgisine sahip olunamayacağından dolayı, koşullu bir ortamda yapılan seçimlere dayalı bir toplumsal yapı, koşulların değişmesine (örneğin avantajlı ve dezavantajlı tarafların yer değişimine) bağlı olarak istikrarlı ve sürdürülebilir olmayacaktır. Böylesi bir ortam, kamusal olmayan akılların kendi amaçları doğrultusunda akıl yürüttükleri ve bu şekilde ulaştıkları kendi adalet düşüncelerini toplumun tüm kesimlerine, bir başka deyişle tüm kamusal olmayan akıllara genelledikleri bir ortam olacaktır. Herbir kamusal olmayan akıl aynı şeyi yapacağından, esas anlamı ile tüm bu akıllar arasında uzlaşmayı sağlayabilecek bir rasyonel seçim olanaklı olmayacaktır. Rawls, koşullu seçimlerin değişkenliğini basit bir örnekle ifade eder: eğer birisi sözleşme ortamında zengin olduğu bilgisine sahip olursa kendi kazancından diğer insanların temel ihtiyaçları için kesilecek çeşitli vergilerin adil olmadığı ilkesini savunabilirken, tam tersine fakir olduğu bilgisine sahip olursa bu ilkenin adil olduğunu savunacaktır. (Rawls, 2003: 17) Rawls'un sözleşme ortamında sağlamaya çalıştığı durum, sözleşmenin herhangi bir grubun (bu grup çoğunlukta bile olsa) faydasını esas alacak biçimde oluşmamasıdır. Çünkü toplumun genel faydası uğruna bile olsa bireyin temel haklarının dokunulmazlığı çiğnenemez. Sözleşme ortamına asla köle olmayacağını bilerek giren birey, bu ilke olmaksızın, rahatlıkla kölelik kurumunun toplumun

refahı için faydalı ve rasyonel olacağını iddia edebilir olacaktır. Oysa Rawls'a göre, “her birey, adalet üzerine temellenmiş, toplumun genel refahının bile çiğneyemeyeceği ihlal edilemez haklara sahiptir. Bu nedenle adalet, bazılarının özgürlüğündeki eksilmenin başkalarının paylaşılan daha büyük bir iyi ile haklı kılınmasını kabul etmez. (...) adalet tarafından güvence altına alınmış haklar politik pazarlığın ya da toplumsal çıkar hesaplarının konusu olamazlar.” (Rawls, 2003: 3, 4) Böylelikle, daha çok sayıdaki insanın daha iyi bir yaşam sürmesi için (genelin faydası için) belli sayıdaki insanın köleleştirilmesi gibi bir uygulama sözleşme ile haklılaştırılmış bir uygulama olarak öne sürülemez. Bireyin adalet bağlamında dokunulmaz haklara sahip olması, onun başka insanların ya da genel olarak toplumun refahı, yararı, mutluluğu vb adına araç olarak kullanılamayacağı anlamına gelir ki bu da Kant’ın şu ifadeleri ile örtüşmektedir:

Kendi varoluşu mutlak bir değere sahip olan, kendisi amaç olarak bazı yasaların nedeni olabilecek bir şey varsayılırsa, olanaklı bir kesin buyruğun, yani pratik yasanın nedeni onda ve ancak onda bulunur.

Varoluşları bizim istememize değil de, doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak ancak görece bir değeri vardır, bu yüzden onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir, çünkü onların doğal yapısı bile, onların kendilerini amaçlar olarak, yani sırf araçlar olarak kullanılamayacak şeyler olarak gösterir, böylece de her türlü kişisel tercihi sınırlar (ve bir saygı konusudur).

Öyleyse pratik buyruk şu olacak: her defasında insanlığa, kendi kişisinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun. (Kant, 2002: 45, 46)

Böylece Rawls’un kurguladığı *başlangıç durumunda*, Kant’ın bu ilkelerine paralel olarak her birey salt bir araca indirgenemez biçimde kendinde amaç olarak sözleşmenin tarafı olur. Kymlicka, bu bağlamda Rawls’un temele aldığı ahlak bakımından eşit olma düşüncesini, “hiçbirimizin doğuştan birinin isteklerine bağımlı olmadığı, hiçbirimizin dünyaya bir başkasının malı ya da uyruğu olarak gelmediği savı” (Kymlicka, 2006: 85) olarak ifade etmektedir. Bu, her bireyin sözleşmeye eşit olarak katıldığı anlamına gelmektedir. Fakat, *başlangıç durumunda* her birey kendi çıkarlarına ilişkin bir bilince ve bu çıkarlar doğrultusunda eşit düzeyde ilke önerme ve seçme hakkına sahip ise uzlaşma zemini nasıl sağlanacaktır? Kurgusal olarak bunun sağlanabilmesi için Rawls *bilgisizlik peçesi* (*veil of ignorance*) kavramını ortaya koymaktadır. *Başlangıç durumunda*, *bilgisizlik peçesi* altındaki birey şu şekilde betimlenir:

Öncelikle, kimse toplumdaki yerini, sınıfsal veya sosyal statüsünü bilmez, doğal yetenek ve niteliklerin dağılımındaki talihini, zekasını, kuvvetini vb hususları da bilmez. Aynı şekilde hiç kimse kendi iyi anlayışını, rasyonel hayat planının

özelliklerini, hatta riskten veya sorumluluktan hoşlanmama, iyimserlik, kötümserlik gibi kendi psikolojisinin özel niteliklerini de bilmez. Bunun da ötesinde, tarafların kendi toplumlarının ekonomik ve siyasal durumunu veya ulaşabileceği medeniyet ve kültür düzeyini de bilmemektedirler. (Rawls, 2003: 118)

Bu, sözleşmeye taraf olacak bireylerin kendilerine ve toplumlarına ilişkin tikel bilgiden, bir başka deyişle de aynı anlama gelecek şekilde içerikli bir özbilinçten yoksun olmaları anlamına gelmektedir. Böylelikle, daha önce üzerinde durulan kamusal olmayan akıllar *başlangıç durumunda* askıya alınmaktadır. Amaç adalet ilkelerinin seçiminde bireylerin kendi tikel çıkarlarına yönelik davranmalarını engellemek, sözleşme ortamında hiç kimseyi diğerlerine karşı avantajlı ya da dezavantajlı konumda bırakmamaktır. Bir başka deyişle, amaç doğal, tarihsel ya da olumsal avantaj ya da dezavantajlara ilişkin bilinci askıya alarak eşitlik ortamını sağlayabilmektir. Bu yolla seçilecek ilkelerin nesnel temelini sağlanabilmesi de hedeflenmektedir. Bu aşamada bir kez daha vurgulanması gereken nokta, bu ortamın kurgusal olarak varsayıldığı ve adalet ilkelerinin seçimi konusunda bir köken açıklaması değil bir yöntem önerisi olduğudur. O halde nesnelliğin temeli olarak önerilen ilkelerin seçim ortamının, bir başka deyişle de yönteminin nesnelliğidir. Bunu sağlamak için kullanılan özbilince ilişkin sınırlama bireyin kendisine ait tikel bilgisiyle sınırlandırılmıştır. Rawls bu noktayı vurgulamakta ve bireylerin toplum üzerine genel bilgilere sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir.

[Başlangıç durumunda bilgisizlik peçesi altındaki bireyler] insan toplumu hakkındaki genel olguları bilirler. Politik meseleleri ve ekonomi kuramının ilkelerini anlarlar; sosyal örgütlenmenin temelini ve insan psikolojisinin yasalarını bilirler. Hatta, adalet ilkelerinin seçimine etki edecek genel olguların hepsini bildikleri varsayılır. Genel yasalar ve kuramlara ilişkin genel bilgiler üzerine sınırlama yoktur çünkü adalet anlayışları toplumsal işbirliği sistemlerinin özelliklerine uygulanacağından bunları dışarıda bırakmak için bir neden yoktur. (Rawls, 2003: 119)

Bu genel bilgilere sahip olan bireyi adalet ilkelerini seçmesinde motive eden şey ise Rawls'un *birincil toplumsal değerler* (*primary social goods*) olarak adlandırdığı ve rasyonel bir insanın her durumda başka her şeyden daha fazla isteyeceği şeyler olarak tanımladığı⁵, bu tanım bağlamında da *hak ve özgürlükler, fırsatlar, gelir ve refah* olarak belirlediği değerlerdir. (Rawls, 2003: 79) *Başlangıç durumunda* bireyin amacı bu birincil değerlere sahip olmaktır ve adalet ilkelerinin seçiminde rasyonel bireyler tarafından bu değerlere ulaşmayı sağlayan

⁵ Rawls bu tanımları Aristoteles ve Kant'a dayandırmaktadır. Buna göre bireyin (insanın) iyi yaşamı (yaşanmaya değer yaşamı) ona akla uygun makûl koşulları sağlayan uzun vadeli rasyonel bir yaşam planı tarafından belirlenmiş olan yaşamdır. Böylesi bir planı az ya da çok başarı ile sürdürmüş olan kişi mutlu kişidir. Kısaca, iyi olan rasyonel arzunun tatmin edilmesidir. (Rawls, 2003: 79, 80) O halde, Rawls'a göre, bilgisizlik peçesi ile tikel özbilincini, katıldığı farklı toplumsal akılları askıya alan bireyin rasyonalitesi doğal olarak bu yolu izleyecektir. İşte bu doğal durum adalet ilkelerinin seçimi için ölçüt ve amacı belirleyen motivasyon kaynağıdır.

ilkeler tercih edilecektir. *Başlangıç* durumundaki bireylere hangi ilkelerin sunulacağı problemine çözüm olarak Rawls geleneksel adalet anlayışlarının bir listesinin bireylere sunulduğunun varsayılmasını önerir. Bu listeye giren adalet anlayışlarının karşılaması gereken koşulları ise şöyle belirler: *Genellik, evrensellik, kamusalılık, çatışan talepleri düzene koyma, nihailik*. Rawls'un kendi ifadeleri ile, “*bir adalet anlayışı biçimsel olarak genel, uygulamada evrensel olan, ahlaki bireylerin çatışan taleplerini düzene koymak için başvurulacak nihai mahkeme / merci olarak kamusal şekilde geçerliliği kabul edilmiş ilkeler bütünüdür.*” (Rawls, 2003: 117)

Başlangıç durumunda yukarıda betimlenen koşullar altında oluşturulmuş adalet anlayışı seçenekleri karşısında rasyonel bireyin seçimi, Rawls'un *maksimin kuralı* (*maximin rule*) olarak adlandırdığı rasyonel ilkeye göre gerçekleşecektir. Bu ilkeye göre, seçenekler olanaklı en kötü sonuçlarına göre sıralanır ve en kötü sonucu diğerlerinin en kötü sonuçlarından daha üstün olan seçenek kabul edilir. (Rawls, 2003: 133) Böylece bireyler, *bilgisizlik peçesi* altında eşitler olarak dahil oldukları sözleşme ortamında, önerilen adalet anlayışlarının sonucunda olabilecekleri en kötü durumu karşılaştırarak en güvenli seçeneği seçmiş olacaklardır. Rawls'un önerdiği ve bu koşullar altında her rasyonel bireyin seçimi olacağını savladığı adalet anlayışının ilkeleri şöyledir:

Birinci İlke: Her birey, herkese özgürlük tanınmasını öngören benzer bir sistemle uyumlu, eşit temel özgürlüklere sahip olmayı öngören en kapsamlı bütüncül sistemden eşit düzeyde yararlanma hakkına sahip olmalıdır.

İkinci İlke: Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler

- a) Hem tasarruf ilkesine uyumlu bir biçimde en az avantajlı durumda olanın en fazla yararlanacağı;
- b) Hem de adil bir fırsat eşitliği koşulu altında herkese açık olacak görev ve pozisyonlara bağlı olarak düzenlenmelidir.

Birinci Öncelik Kuralı (Özgürlüğün Önceliği): Özgürlük ancak özgürlük adına kısıtlanabilir

- a) Daha az geniş özgürlük, herkes tarafından paylaşılan toplam özgürlük sistemini güçlendirmelidir.
- b) Eşit özgürlükten daha az bir özgürlük, daha az özgürlüğe sahip olanlar tarafından kabul edilebilir olmalıdır.

İkinci Öncelik Kuralı (Adaletin Verim ve Refah Karşısında Önceliği): Adaletin ikinci ilkesi, verimlilik ilkesi ve avantajlar toplamını en üst düzeye çıkarma ilkesinden önce gelir; fırsat eşitliği ilkesi, fark ilkesinden önceldir.

- a) Fırsat eşitsizliği daha az fırsata sahip olanların fırsatlarını arttırmalıdır.
- b) Aşırı tasarruf oranı, bu zorluğa katlananların yükünü dengeli olarak hafifletmelidir. (Rawls, 2003: 266, 267)

Başlangıç durumunda, kendisine dair bilgisi askıya alınmış bireyin rasyonellik gereği bu ilkeleri tercih etmesinin nedeni, kendisinin toplumdaki konumunu bilmediğinden dolayı, en kötü durumda olma olasılığını da düşünerek kendisi için en avantajlı olacak ilkeyi seçmesinin gerekliliğidir. Buna göre, *başlangıç durumunda* herkesin eşitler olarak katıldığı sözleşmede, reel toplumsal ortamda *birincil toplumsal değerlerin* eşitsiz dağılımının en az avantajlı olanın en fazla yararlanacağı biçimde gerçekleşmesinin amaçlanması (*fark ilkesi*), kendisinin bu dağılımdaki yerini bilmeyen ve kamusal akıl ile düşünen bireyin rasyonel seçimi olacaktır. Bu, *başlangıç durumundaki* bireyin Kant'ın “*kendilerini aynı zamanda genel yasalar olarak nesne edinebilecek maksimlere göre eylemde bulun*” (Kant, 2002: 55) biçiminde ifade ettiği koşulsuz buyruğuna uygun davranması gerektiğinin savlanmasıdır. Sınırlı kaynaklar nedeniyle zorunlu olarak açığa çıkacak eşitsizlik durumlarında hangi konumda olunacağının bilgisinden yoksun olan birey, bu gibi durumlardaki paylaşımı belirleyecek ilkelerin seçiminde, avantajlı konumda olacağına dair şansa dayalı bir tercih yapmaktansa, dezavantajlı konumda olacağını varsayarak bu durumunu telafi edecek rasyonel bir seçim yapmayı tercih edecektir. O halde, *başlangıç durumundaki* bireyin kendisi ve diğer herkesin dezavantajlı konumda olduğunu varsayacak biçimde seçimde bulunduğu Kant'ın koşulsuz buyruğuna paralel biçimde davranması rasyoneldir. Ancak bu ilke ile seçim yaptığında kendisi ile birlikte herkesin özgürlüğünü, bir başka deyişle de araç durumuna indirgenemezliğini güvence altına almış olacaktır. Bir başka deyişle de, bu koşullar altında (makûliyet koşulları altında) Kantçı buyruk ile *fark ilkesi* arasında rasyonellik bağlamında bir örtüşme vardır.

2. SİYASAL LİBERALİZM VE TEMELLERİNİN METAFİZİK NİTELİĞİ

Adalet kuramının argümantasyonunun ardından Rawls'un *siyasal adalet* ve bu zeminde açılan siyasal liberalizm düşüncelerinin temellendirilmesi problemine dönülebilir. Rawls'un liberalizm düşüncesi içerisinde yer almasının en önemli nedeni, onun adalet kuramında özgürlüğün önceliğine yaptığı vurgudur. *Birinci Öncelik Kuralı*'nda ifade edildiği üzere, özgürlük ancak özgürlük adına kısıtlanabilir. Bir başka deyişle, bireyin özgürlüğü toplumsal ya da ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi adına kısıtlanamaz. Fakat Rawls'un bir yöntem olarak kullandığı ve hipotetik bir durum olarak, adalet ilkelerinin belirlenmesi için *bilgisizlik peçesi* altında eşit ve özgür bireylerin bir araya geldiği *başlangıç durumundan* reel toplumsal örgütlenmeye nasıl geçileceği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, *bilgisizlik peçesinin* kalktığı toplumsal durumlarda, birbirleriyle çatışan çıkarların açığa çıkmasının ardından bireylerin *başlangıç durumunda*

belirledikleri ilkelerin geçerlilikleri ve uygulanabilirlikleri nasıl sağlanacaktır? Rawls bu bağlamda reel bir adil topluma giden dört aşamalı bir süreç betimlemektedir. Bu sürecin ikinci aşamasında bireyler *başlangıç durumunda* belirledikleri adalet ilkelerine uygun anayasal bir düzen kurarlar. (Rawls, 2003: 171, 172) Böylelikle *başlangıç durumunda* belirlenmiş / seçilmiş adalet ilkeleri toplumun siyasal yapılanmasında bir şema olarak somutlaşmış olurlar. Bundan sonraki aşamalar, anayasaya uygun yasaların yapılması ve bu yasaların tikel durumlara uygulanması aşamalarıdır.

Rawls *Siyasal Liberalizm* adlı eserinde, toplum içerisinde farklılaşmış makul kapsayıcı doktrinler tarafından adalet ilkeleri üzerine benimsenebilecek bir uzlaşmanın olanaklılığını göstermeye çalışmaktadır. Bir başka deyişle, *başlangıç durumunda* herkesin eşitler olarak bulunduğu –homojen- bir toplumdan çoğulcu reel bir topluma geçişin olanaklılığı ve bu çoğulcu toplumun tüm farklılaşmalara rağmen ortak, benimsenebilir adalet ilkeleri etrafında istikrarlı bir biçimde örgütlenebileceği gösterilmek istenmektedir. Bunun sağlanabilmesi için bireylerin mensubu oldukları makûl kapsamlı doktrinler her ne olursa olsun, ortak siyasal adalet anlayışını destekleyebilmeleri –bunun için bir nedenlerinin olması- ve siyasal alana ilişkin sorunlarda bu anlayışa uygun hareket etmelerini güvence altına alınmalıdır. Böylece de siyasal alan ile diğer alanlar birbirinden ayrılmaktadır. Bireyler bu ayrım altında kamusal akla katıldıkları siyasal kişi kimliklerini ve de diğer alanlarda karar almalarına olanak tanıyan farklı toplumsal akıllara katılımları ile oluşan diğer kimliklerini kendi ‘ben’lerinde taşırlar. Buradaki sorun, Rawls’un betimlediği siyasal adalet anlayışı (kamusal akıl) ile bu anlayışın izin verdiği kapsayıcı doktrinlerin (farklı toplumsal akıllar) birbirlerini yerlerinden edecek karşılıklı ya da tek yanlı müdahalelerinin nasıl ve hangi meşru temeller üzerinden engellenebileceğidir. O halde, bu bağlamda siyasal liberalizmin temel sorunu hem çoğulculuğa olanak tanıyan hem de kendisini bu çoğulculuğun gereği olarak farklılaşmış makul kapsamlı doktrinler arasında *istikrarlı* bir uzlaşma olarak meşrulaştıracak bir siyasal adalet anlayışının nasıl geliştirilebileceğidir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, siyasal liberalizm makûl dinsel, felsefi ve ahlaki doktrinlerin *örtüşen görüşbirliği* tarafından desteklenebileceği umulan ve toplumu düzenleyecek bir siyasal adalet anlayışı arayışı içindedir. Rawls’un tanımıyla, kamusal akıl, vatandaşların kamusal forumda anayasal esaslar ve adaletin temel meseleleri konularında kullandıkları akıl yürütme yoludur ve bu bağlamda temel siyasal meseleleri tartışırken bireyin kullanmaya alışık olduğu kapsamlı felsefi ve ahlaki görüşlerin kamusal hayatta dışarıda bırakılması arzu edilen bir durumdur. Rawls’a göre, farklı kapsamlı doktrinler arasında

örtüşen görüşbirliğinin sağlanmasının olanağını da sağlayan *kamusal akıl* siyasaldır, metafizik değildir. (Rawls, 2007: 56) Bu bağlamda siyasal liberalizmin metafizik bir doktrin olmaması, onun siyasal anlayışın kendisi tarafından kastedilen şeyler haricinde belli bir metafizik ya da epistemolojik doktrin önermemesi anlamına gelmektedir. Bu vurgunun daha iyi anlaşılması için Rawls metafizik olmayan bir siyasal liberalizm ile faydacılık arasında bir karşılaştırma sunmaktadır:

Fayda ilkesinin, ne şekilde anlaşılırsa anlaşılın, genellikle, bireylerin davranışlarından kişisel ilişkilere, toplumun bir bütün olarak örgütlenmesinden halkların yasasına kadar bütün konular için geçerli olduğu söylenir. Siyasal anlayış ise, bunun aksine, sadece temel yapıyı ilgilendiren makûl bir anlayış ortaya koymaya çalışır ve mümkün olduğunca herhangi bir doktrine bağlılık göstermez. (Rawls, 2007: 58)

Kamusal aklı ifade eden bir adalet anlayışını merkeze alan siyasal liberalizm, insan hayatında neyin değerli olduğuna ilişkin kanaatler, kişisel karakter idealleri, arkadaşlık, aile ve topluluk idealleri önermez ve bunları sistematik bir biçimde içermeye ve ilişkilendirme iddiasında bulunmaz. Bu iddiaya sahip kapsamlı doktrinler –dinsel, felsefî ve ahlaki- toplumun “arka plan kültürü” olarak, *günlük hayatın kültürü* biçiminde varlıklarını korurlar. Anayasal rejimin siyasal kurumlarının ve bunların geleneksel kamusal yorumlama biçimlerini ve bunlara ilişkin tarihi metin ve belgeler ise *kamusal kültür* olarak siyasal alanda varlık gösterir. (Rawls, 2007: 59) *Örtüşen görüşbirliği*, arka plan kültürünü oluşturan kapsamlı doktrinlerin kamusal kültürü herhangi bir nedenle desteklemeleri ya da makûl görmeleri ve bu –farklılaşabilen- nedenleri de ortak bir akıl yürütme biçiminde gerekçelendirebilmeleridir. Bunun yapılabilmesi için, kapsayıcı arka plan kültüründen, daha doğru bir ifadeyle, farklılaşmış kapsamlı doktrinlerden türetilmemiş ya da herhangi bir kapsamlı doktrine indirgenemeyecek fakat farklı doktrinlerce onaylanabilecek bir ortak bakış açısına / ortak akla ulaşılabileceğinin gösterilmesi gerekmektedir. Rawls’a göre,

Özgür ve eşit kişiler arasında adil bir anlaşmanın sağlanabileceği, kapsayıcı arka planın çerçevesinin bütün özelliklerinden ve durumlarından soyutlanmış ve aynı zamanda bunlar tarafından saptırılmamış bir bakış açısı bulmak durumundayız. (Rawls, 2007: 68)

Rawls’un *bilgisizlik peçesi* ile birlikte betimlediği *başlangıç durumu* bu bakış açısından başka bir şey değildir. Hipotetik (varsayımsal) bir sözleşme ortamı olan *başlangıç durumu* bu anlamı ile tarihsel bir bağlayıcılık değil, bir temsil aracıdır. Genel iyi anlayışları hangi kapsayıcı doktrin tarafından belirlenmiş olursa olsun, bütün bireylerin, Rawls’un betimlediği varsayımsal *bilgisizlik peçesi* yanıyla birlikte *başlangıç durumunda* hangi adalet ilkelerini seçecekleri sorusuna yanıt verebiliyor olmaları, *başlangıç durumunun* koşulları altında bu soru üzerine akıl yürütebilmeleri, ortak bakış açısının olanaklılığının açığa çıkmasıdır.

Başlangıç durumunda, bilgisizlik peçesi altındaki bireylerin (bir başka deyişle katıldıkları diğer toplumsal akıl yürütme biçimlerini askıya alan bireylerin) katıldıkları ortak aklın metafizik nitelikte olup olmadığı sorusu Rawls'a yöneltilen bir sorudur. Bu soru daha da özellenirse, daha önce de belirtildiği gibi, Rawls'un adalet kuramında Kant'ın ahlak metafiziğinin temellendirilmesinde kullandığı ilkeler ile belirgin benzerlikler ve örtüşmeler gösteren ilkeler öne sürmesi, Rawls'un *ortak akıl yürütme, kamusal akıl, rasyonel insan* gibi tanımlamalarının Kant'ın aşkınsal felsefesinin akıl anlayışını da paylaşıp paylaşmadığı sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Rawls, öne sürdüğü *başlangıç durumu* düşüncesinin bir metafizik kişilik anlayışını varsaydığına ya da böylesi bir anlayışa dayandığına ilişkin yanlış anlamalara neden olabileceğini ifade eder. Öyle ki kişilerin asli bir doğası olduğu, nihai amaçlarının ve bağlılıklarının ya da kendi iyi anlayışlarının ilineksel, olumsal ve askıya alınabilir olduğu düşüncesi, *bilgisizlik peçesi* ile bu ilineksel yanların askıya alınmakta olduğu ve toplumsal örgütlenmenin dayanağı olacak ortak, özdeş nihai doğanın (metafizik nitelikteki ortak aklın) açığa çıkarılması amacını önceler görülebilmektedir. Rawls bu 'yanlış anlamaya' ilişkin şu ifadeleri kullanır:

Bence bu tür yanılsamalar başlangıç durumunu bir temsil aracı olarak görememekten kaynaklanmaktadır. Bu durumun önde gelen boyutlarından biri olan bilgisizlik peçesinin benliğin doğası ile ilgili herhangi bir metafizik doğası yoktur; benliğin, kişilerin tarafların bilmelerine izin verilmeyen gerçeklerinden ontolojik olarak önde geldiğini ima etmez. Bilgi üzerindeki sayılan kısıtlamalara uygun olarak adaletin ilkeleri hakkında akıl yürütme yoluyla biz her an bu durum içerisine girebiliriz. Bu şekilde başlangıç durumunda olduğumuzu varsaydığımızda, akıl yürütmemiz benliğin doğası hakkında herhangi bir metafizik doktrine bağlı kalmaz. (Rawls, 2007: 71, 72)

Rawls, *başlangıç durumuna* dayanan bir siyasal kişi anlayışının metafizik bir kişiyi imlemediğini öne sürerken ne kadar tutarlıdır? Siyasal kişi betimlemesinde, vatandaşlar hem kendilerini hem de birbirlerini bir iyi anlayışına sahip olmayı sağlayacak ahlaki yeteneğe sahip olarak görürler. İyi anlayışı kişiden kişiye ve hatta zamana bağlı olarak bir kişinin hayatında değişime açıktır. Bir başka deyişle, hiç kimse belli bir iyi anlayışını kaçınılmaz –ve sürekli- olarak takip etmek durumunda değildir. O halde, Rawls'un siyasal kişi anlayışı, belli bir iyi anlayışını dayatmaz ya da desteklemez; siyasal kişi iyi anlayışına sahip olmayı sağlayacak ahlaki yetiye sahiptir, fakat bu iyi anlayışı ile tanımlanmamaktadır. Çünkü Rawls'un *başlangıç durumunda* taraf olarak betimlediği *kişi* siyasal ve siyasal olmayan amaç ve yükümlülöklere sahiptir. Siyasal amaçları *hak* kavramını merkeze alarak biçimlenirken, siyasal olmayan amaçları *iyi* kavramını merkeze alarak biçimlendirilebilir. Diğer bir deyişle, *başlangıç durumunda* kişi siyasal ve siyasal olmayan kimlikleri beraber taşır. Bu kimlikler arasında, nihai amaçlar bağlamında bir paralellik kurulması olasıdır fakat bu

paralellik bir zorunluluk değildir. Rawls'un kişilerin siyasal olmayan kimlikleri konusundaki çeşitliliği ve olumsuzluğu kabul etmesi, bu alanda metafizik bir insan doğasını öne sürmediğinin ya da böylesi bir doğayı varsaymadığının açık göstergesidir. Fakat, siyasal kimliğin oluşumunda, siyasal olmayan kimliklerin farklılaştığı ve iyi anlayışlarına bağlı olarak uzlaşmaz ayrımlaşmaların olduğu bir ortamda, bu ayrımlaşmaların olanağı kabul edilirken ve doğal sayılırken⁶, haklar üzerine bir ortaklığın, uzlaşmanın sağlanabilmesi hangi akıl düşüncesi etrafında sağlanabilecektir? Daha da önemlisi, bu uzlaşmanın olanağını sağlayacak bir akıl anlayışı aynı zamanda bu aklın sözleşmeye taraf olan bütün insanlar için doğal ya da yapay türdeşliğini varsaymadan kendisini nasıl meşrulaştıracaktır? Rawls'un haklar üzerine müzakerelerin, taleplerin ve iddiaların, dolayısıyla da kişilerin meşru siyasal kimliklerinin zemini olarak *kamusal akıl* ya da ortak akıl yürütme düşüncesini öne sürerken, aynı zamanda bu aklın metafizik nitelikte olmadığını ifade etmesinin ne kadar tutarlı olduğu tartışmaya açık hale gelmektedir.

Bu tartışma, Rawls'un adalet kuramı açısından da hayati öneme sahiptir. Rawls, vatandaşların özgür ve eşit kişiler olduğu fikri ve kamusal siyasal bir adalet anlayışı tarafından düzenlenen bir toplumu *iyi düzenlenmiş toplum* olarak adlandırır. Bu toplum üç koşulu yerine getirir: Birincisi, herkes aynı adalet ilkelerini kabul eder ve diğer herkesin de kabul ettiğini bilir; ikincisi, toplumun temel yapısının –siyasal, toplumsal kurumların ve bunların birbirleriyle ilişkilerinin- adalet ilkelerine uygun düştüğü kamusal olarak bilinir ya da bunun böyle olduğuna iyi bir sebeple inanılır; üçüncüsü, toplumun vatandaşları normal olarak etkin bir adalet hissine sahiptirler ve bu nedenle adil olarak gördükleri toplumun temel kurumlarına uygun hareket ederler. (Rawls, 2007: 79)

Rawls'un *başlangıç durumundaki* uzlaşma için varsaydığı ortak aklın ya da ortak akıl yürütme biçiminin metafizik niteliğine ilişkin tartışmanın ışığında, siyasal liberalizmin ortaya koyduğu *iyi düzenlenmiş toplum* düşüncesine şu soru yöneltilebilir: Toplumdaki herkesin, kendi iyi anlayışlarına dayanmaksızın ve farklılaşmış iyi anlayışlarını da koruyarak *aynı* adalet ilkelerini, zora ya da baskıya dayanmadan kabul etmelerinin nedeni türdeş bir akıl ya da benzeri bir doğal a priori ortaklık varsayılmadan veya geniş anlamı ile kültürün birey üzerindeki biçimlendirici / belirleyici gücünün kabulüne bağlı olarak ortak bir kültüre doğmuş olmanın getirdiği ortak biçimlendirme durumu kabul edilmeden nasıl açıklanabilir? Rawls, kamusal aklın metafizik olmayıp ve siyasal olduğunu vurgularken sorunun ilk bölümündeki

⁶ “(...) modern demokratik toplumlarda varolan makûl kapsamlı dinsel, felsefi ve ahlaki öğretiler çeşitliliği, yakın zamanda ortadan kalkabilecek bir tarihsel durum olmaktan uzaktır; bu çeşitlilik kamusal demokratik kültürün kalıcı özelliğidir.” (Rawls, 2007: 80)

doğal türdeş akıl varsayımında bulunmadığını da ifade etmiş olmaktadır. Diğer taraftan *başlangıç durumundaki* bireylerin *bilgisizlik peçesi* altında kendilerine ve kendi iyi anlayışlarına ilişkin bilgiden de yoksun bırakıldıkları düşünülecek olursa *başlangıç durumu* hipotezinde aslında tam da sorunun ikinci bölümündeki ‘belirleyici’ gücün askıya alındığı ve buna bağlı olarak da bu belirleyiciliğin kapsamadığı bir alanın varsayıldığı görülecektir. O halde Rawls’un bu bağlamdaki tutarlılığına ilişkin tartışma, onun *başlangıç durumu* hipotezinde bu alanı nasıl kurguladığının ve bu alanın kurgulanmasında Kant’ın akıl anlayışının kullanılıp kullanılmadığının irdelenmesi ile netlik kazanacaktır.

İlk olarak vurgulanması gereken nokta, Rawls’un siyasal liberalizm kuramında siyasal olmayan kimliklerin ya da iyi anlayışlarının farklılıklarından ve kapsamlı doktrinler çeşitliliğinden bahsederken olanaklı her farklılığı ya da olanaklı her –uzlaşmaz- farklılıkta ve çeşitlilikte ortaklığı sağlayabilecek bir ögeyi konu edinmediğidir. Rawls açık bir biçimde basit çoğulculuk ile makûl çoğulculuğu ayırt etmektedir. (Rawls, 2007: 80) Siyasal anlayış, her doktrinin değil, makûl doktrinlerin örtüşen görüşbirliğini, bir başka deyişle de onayını kazanmayı amaçlamaktadır. O halde, Rawls’un Kantçı aklı bir temel olarak kullanıp kullanmadığına ilişkin tartışmada Rawls’un metninin bize sunduğu ilk veri, siyasal liberalizmin modern demokratik toplumların yapılanması ile kendisini sınırlaması ve evrensellik iddiası taşımaması ile Kantçı yaklaşımdan ayrıldığıdır. Bir başka deyişle, uzlaşmanın olanağı olarak aranan ortak akıl yürütme biçimi, her zaman, her yerde ve herkes için geçerli olan a priori bir akıl yapısı değil, modern demokratik toplumların makûl çoğulculuğu içerisinde hem bu çeşitliliği koruyup hem de farklılaşmış makûl doktrinlerce onaylanabilecek bir ortak siyasal yapılanmanın zemini olacak bir akıl yürütme biçimidir. Aksi bir durum siyasal liberalizmi genel bir iyi düşüncesi etrafında biçimlenen kapsamlı bir doktrin haline getirecek ve Rawls’un kuramını amaçları ile tutarsız hale getirecektir.

Rawls’a göre, belli bir kapsamlı dinsel, felsefi ve ahlaki doktrin üzerinde ortak ve sürekli bir mutabakat ancak baskıcı siyasal gücün kullanımı ile olanaklıdır. “*Faydacılığın makûl bir biçimi veya Kant ve Mill’in makûl liberalizmi üzerinde birleşen bir toplumun varlığı da aynı şekilde devlet gücünün desteğini gerektirir. Bu olgu, ‘baskı olgusu’ olarak adlandırılabilir.*” (Rawls, 2007: 81) Bu nedenle siyasal liberalizm, Rawls’un makûl liberalizm olarak adlandırdığı türde kapsamlı bir doktrin değildir ve evrensel bir temel ortaya koyma iddiasında değildir. Diğer taraftan Rawls, *başlangıç durumunu* “*özgür ve eşit vatandaşların temsilcilerinin temel yapıyla ilgili olarak toplumsal işbirliğinin kuralları altında belirlediği şartları (koşulları) ifade eden –burada ve şimdi var olan- bir model*”

olarak betimler. (Rawls, 2007: 70) Daha önce de belirtildiği gibi, *başlangıç durumu* tarihsel bir olgu değildir ve bir temsil aracı olarak sürekli burada ve şimdi var olan bir modeldir. Adalet ilkelerinin belirlenmesinde bir model olarak işlev gören *başlangıç durumu* hipotezinin bir özelliği olarak sunulan *burada ve şimdi var olma* özelliği onun evrenselliğine göndermede bulunmaz. Bu gönderim, kamusal akıl yürütme sürecinin daima burada ve şimdi olanaklı olduğunu ve referansının geçmiş bir sözleşme durumu olmadığını vurgulamak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bu tür bir akıl yürütmenin *burada ve şimdi var olma* özelliği çıkışını yine Rawls'un modern demokratik toplumlar olarak nitelediği toplumların 'şimdi'sinden almaktadır. O halde, bu yaklaşım da a priori, evrensel bir akli değil, belli bir bağlamı temel almaktadır. Fakat bu noktada aşağıdaki ifadeler Rawls'un bu bağlamın ötesine gönderimde bulunduğu izlenimini vermektedir:

[Hakkaniyet olarak adalet anlayışı] hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak toplum düşüncesinden ve diğer alt düşüncelerden yola çıkarak kendi başına duran bir siyasal anlayış ortaya koyar. Burada umulan şey, bu düşüncenin kendisinden türetilen birincil değerler endeksiyle birlikte, makûl bir görüşbirliğinin odağı olabilmesidir. Bunu yaparken şu anda mevcut olan veya önceden varolmuş ya da varolabilecek bütün kapsamlı doktrinleri bir kenara koyuyoruz. Mesele, birincil değerlerin kapsamlı doktrinlere bağlı iyi anlayışlarına karşı onlar arasında adil bir dengeyi bularak adil olması değil, bu anlayışlara sahip kişiler olan özgür ve eşit vatandaşlara karşı adil olmasıdır. (Rawls, 2007: 84)

Bu ifadeler, makûl bir görüşbirliğinin odağı olacak adalet anlayışının varolmuş, varolan ya da varolabilecek kapsamlı doktrinlere dayanmaması gerektiğini savlarken, aynı zamanda 'demokratik toplumlar'ın da kendilerinde bunlardan bağımsız olarak varolduğunu varsaymak durumundadır. Aksi durumda, 'demokratik toplumlar' da bu tür kapsamlı doktrinlerden birinin ya da bir kısmının ürünü olacağından, "*demokratik toplumun temel düşüncelerinden doğan ve belli bir kapsamlı doktrini öngörmeyen ve kendi başına duran siyasal adalet anlayışı* [olarak siyasal liberalizm]" (Rawls, 2007: 84) bu temel düşüncelerin kaynağı olan kapsamlı doktrin ya da doktrinlerin ürünü olmaktan kendisini koruyamayacaktır. Rawls'un 'demokratik toplum'u tüm kapsamlı doktrinlerden bağımsız, onlardan birini ya da bir kaçını temele almayan bir örgütlenme olarak kendisini göstermekte ve temel sorununu kapsamlı doktrinlerin değerlerine karşı değil, onlara sahip olan özgür ve eşit vatandaşlara karşı adil olmak olarak koymaktadır. Bu bağlamda siyasal adalet yine aynı özgür ve eşit vatandaşların ortak akıl yürütmesi ile kurulacağından, her birey 'sahip olduğu' anlayışları askıya alabilen bireyler olarak öngörülmektedir. Bu yaklaşım, genel anlamı ile değerler ile onlara sahip olan, onlar tarafından oluşturulmamış tözsel nitelikteki bireyi varsayar görünmekte ve böylece de metafizik anlayışın töz – ilinek tartışmasına düşme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Eğer

Rawls'un siyasal adalet anlayışı örtük olarak bu tartışmayı içerisinde taşıyorsa, yukarıda ifade edilen tüm farklılıklara rağmen temelde Kantçı bir akıl anlayışının töz olarak görülüp görülmediği sorusu bu bağlamda tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Rawls, *Siyasal Liberalizm*'de ortaya koyduğu akıl anlayışının ilk boyutu *makûliyet* ile *rasyonelite* arasında yaptığı ayrımıdır. Buna göre, “*kişiler, bir yönüyle, eşitler arasında, diğerlerinin de aynı şekilde hareket edeceğini düşünerek, işbirliğinin hakkaniyetli şartları olmak üzere ilkeler ve standartlar önermeye ve bunlara isteyerek uymaya hazırlarsa, makûl sayılırlar. Bu normları herkes için makûl görürler ve bu anlamda onları meşru kabul ederler ve diğerlerinin önereceği adil şartları da tartışmaya hazır olurlar*” (Rawls, 2007: 92) Bu şekilde tanımlanan *makûliyet*, kişiler arası, eş deyişle öznelar arası alana ait bir kavramdır. *Makûliyet* rasyonelliğin sahip olmadığı bir anlamda kamusalıdır:

Burada kastedilen, makûliyet aracılığıyla diğerlerinin kamusal dünyasına girdiğimiz ve mümkün olduğu durumda onlarla olacak işbirliğimizin adil şartlarını önermeye ya da kabul etmeye hazır olduğumuzdur. İlkeler olarak ortaya konan bu şartlar, paylaşacağımız ve birbirimizin önünde kamusal olarak tanıyacağımız toplumsal ilişkilerimizin dayanacağı şartları ortaya koyar. (Rawls, 2007: 97)

Rasyonel ise, “*kendine özgü çıkar ve amaçlara ulaşma yolunda kanaat ve müzakere yeteneklerine sahip tek ve bütün (gerçek ya da tüzel kişi anlamında) bir özne anlamına gelir. Rasyonellik, bu amaç ve çıkarların nasıl benimsendiği ve onaylandığı ve bunlar arasında önceliğin nasıl tayin edildiğiyle ilgilidir.*” (Rawls, 2007: 94) *Rasyonellik*'in temel vurgusu amaçlar için en uygun araçları seçmek veya diğer şeyler eşit durumda iken, daha mümkün alternatifleri seçmek üzerinedir. Rawls, bu şekilde tanımladığı *makûliyet* ve *rasyonellik*'i birbirinden ayrı ve bağımsız iki temel düşünce olarak görür ve birini diğerinden elde etmenin yolunun olmadığını savlar. Bir başka deyişle, *makûliyet* ve *rasyonellik* birbirine indirgenemez, birbirinden türetilemez iki düşüncedir. Rawls'a göre, bunlar birbirini tamamlayan iki düşüncedir. (Rawls, 2007: 95) Görüleceği üzere, *makûliyet*in tanımında kullanılan ifadeler Kant'ın koşulsuz buyruğu (*kendilerini aynı zamanda genel yasalar olarak nesne edinebilecek maksimlere göre eylemde bulun*) ile paralellikler taşımaktadır. O halde, Rawls'un yaptığı ayrıma dayanarak söylenebilecek olan, Kant'ın koşulsuz buyruğu ile benzerlikler taşıyan ve siyasal adaletin zeminini oluşturan *makûliyet*in rasyonellikten türetilmeyeceği ya da rasyonelliğe indirgenemeyeceğidir. Bu yargıdan çıkarılabilecek sonuç şudur: Adalet ilkelerini belirleyecek olan bireylerin, bu belirleyicilikleri salt olarak onların rasyonelliğine dayanmamaktadır. Adil bir işbirliğinin örgütlenebilmesi için rasyonelliğin tamamlayıcısı olarak *makûliyet*in de (öznelar-arasılığın da) sağlanması gerekmektedir ki, *bilgisizlik peçesi* ile birlikte *başlangıç durumu* *makûliyet*in sağlanması için önerilen

varsayımsal bir araçtır. O halde, Rawls'un örtük olarak töz – ilinek tartışmasına düşüp düşmediğine ilişkin soruya bu bağlamda verilebilecek ilk yanıt, *bilgisizlik peçesi* ile birlikte *başlangıç durumu* hipotezinin bireyi ilineksel değerlerinden soyutlayarak geriye kalan rasyonellik ile tanımlanmış tözüne indirgemeyi amaçlamadığıdır. Aksine bu yaklaşım, bireye rasyonelliğine ek ve onu tamamlayıcı olarak *makûliyet* kazandırmaya yöneliktir. Bu sağlandıktan sonra dahi, Rawls'un *makûl anlaşmazlık* olarak adlandırdığı ve makûl kişiler arasındaki anlaşmazlıklar olarak tanımladığı bir anlaşmazlık durumu olanaklıdır. Rawls, bu bağlamda makûl kişileri “*anayasal bir rejimde özgür ve eşit vatandaşlar olabilecek kadar kendi ahlaki yeteneklerini gerçekleştirmiş ve işbirliğinin adil şartlarına uymaya ve toplumun tamamıyla işbirliğine giren üyelerinden biri olmak için sürekli bir arzu taşıyan kişiler*” olarak tanımlar ve bu kişilerin ahlaki yetenekleri ışığında, ortak bir insani aklı ve benzer düşünme ve yargılama gücünü paylaştıklarını da belirtir. (Rawls, 2007: 99) Makûl anlaşmazlığın nedenlerinden biri olarak şu durum gösterilmekte ve bunun aklın kuramsal kullanımı ile ilgili olduğu savunılmaktadır:

Bir dereceye kadar (ne kadar olduğunu bilemeyiz), kanıtları nasıl değerlendirmemiz ve ahlaki ve siyasal değerleri nasıl tartıştığımız, tecrübelerimizin tümüyle, bu zamana kadar hayatımızın aldığı yön ile tayin edilir ve tecrübelerimiz daima farklı olacaktır. Dolayısıyla, sayısız makam ve konumuyla, değişik işbölümleriyle, birçok toplumsal grubuyla ve etnik farklılığıyla bir modern toplumda, vatandaşların tecrübeleri, önemli ölçüde karmaşık olan her konu için olmasa da birçoğu hakkındaki kanaatlerini, en azından bir dereceye kadar, birbirinden ayrılacak şekilde farklıdır. (Rawls, 2007: 100)

Makûliyet ortamında, çıkarımlar yapabilme, delilleri tartabilme ve çekişen kaygıları dengeleyebilme gibi rasyonel yetilere ve aynı anlama gelecek biçimde ortak bir insani akla ve benzer düşünme ve yargılama gücüne sahip bireyler arasında, Rawls'un makûl olmayan anlaşmazlıkların nedenleri arasında gösterdiği önyargı, kişisel ve grupsal çıkar, gözü kapallılık ve isteksizlik gibi nedenlerin dışında farklılaşmalar olanaklı ve deneyimlerin (tecrübelerinin) farklılığının kaçınılmazlığına bağlı olarak da doğaldır. O halde, makûliyetin sağlandığı durumda dahi a priori bir aklın rasyonel bir mutlak belirleyiciliğinden ve bu belirlenimin açığa çıkaracağı zorunlu bir sonuçtan söz etmek oldukça güçtür. Fakat, daha önce de ifade edildiği gibi, Rawls, toplumsal örgütlenmenin odağı olacak adalet ilkelerinin seçildiği *başlangıç durumunda makûl ve rasyonel* bireylerin, bu özelliklerinin gereği olarak kendiliklerinden seçecekleri ilkelerin kendi önerdiği ilkeler olacağını savunmaktadır. *Bilgisizlik peçesi* altındaki bireylerin, kendilerine dair, büyük ölçüde deneyimlerinden kaynaklanan bilgiden de yoksun bırakılması *başlangıç durumunda makûl anlaşmazlıklara* dahi olanak tanınmamasının amaçlandığını göstermektedir. O halde *bilgisizlik peçesi* ile

birlikte *başlangıç durumunda* türdeş bir akıl yürütme sürecinde, olanaklı ve makûl görülen farklılaşmaların dahi askıya alındığı, ortak akıl yürütmeden dolayı *makûl*, ilkelerin seçiminde rasyonaliteye dayanıldığı için de *rasyonel* bir ‘müzakeresizlik’ ortamı söz konusudur. Çünkü herhangi bir farklılaşma, kendisine ait özbilinçten yoksun olduğundan kendi bakış açısını öne sürememektedir. Rawls’un *makûl anlaşmazlıklar* olarak adlandırdığı anlaşmazlıklar kendilerini ancak bilgisizlik peçesinin derece derece kalktığı diğer aşamalarda göstermektedir.⁷ O halde, makûl farklılıkların sonucu olarak rasyonalitenin mutlak belirleyiciliğinden söz edilemeyen *makûl anlaşmazlık* durumlarının aksine, *başlangıç durumunda* rasyonel bir belirlenimin söz konusu olduğu savlanabilir görünmektedir. Bir başka deyişle, modern ve demokratik toplumların kalıcı özelliği olan çeşitlilik, *makûl anlaşmazlıkların* sonucu olarak açığa çıkan *makûl kapsamlı doktrinlerin* çeşitliliğidir. Fakat bu doktrinlerin onayını alan ve bu bağlamda *örtüşen bir görüşbirliğine* dayanarak birlikteliği sağlayan adalet ilkelerinin seçildiği ortam rasyonel bir türdeşliğin varsayıldığı bir ortamdır. Bu da bizi *başlangıç durumunda* varsayılan ortak aklın, Kantçı anlamdaki türdeş akıl anlayışı ile örtüşüp örtüşmediği sorusuna götürmektedir.

Bu sorunun yanıtı, Rawls’un *siyasal inşacılık* olarak adlandırdığı kendi yaklaşımı ile Kant’ın *ahlaki inşacılığını* karşılaştırmasında aranabilir. Rawls, toplumsal örgütlenmeyi adalet ilkeleri odağında istikrarlı bir biçimde kurabilmek için *başlangıç durumunun* kurgulanmasına *siyasal liberalizmin inşacı anlayışı* adını vermektedir. Rawls’a göre siyasal inşacılık Kant’ın kuramsal akıl ve pratik akıl ayrımını izler ve pratik akla dayanır. Rawls, bu ayrımı şu ifadelerle ortaya koyar:

Pratik akıl, nesnelerin belli bir anlayışa göre üretilmesine ilişkin iken –mesela, adil bir anayasal rejim anlayışının siyasal bir girişimin amacı olarak görülmesi gibi- kuramsal akıl bu nesnelerin bilgisiyle ilgilidir. Burada inşa işleminin temelde pratik akla dayandığını ifade etmenin kuramsal aklın bir rolü olduğunu reddetmek olmadığını vurgulamak gerekir. Kuramsal akıl, inşa işleminde yeralan rasyonel kişilerin inanç ve bilgilerine şekil verir ve aynı zamanda bu kişiler, adalet ilkelerini seçerken akıl yürütme, çıkarım ve yargılama yollarını kullanırlar. (Rawls, 2007: 134)

Bununla birlikte, Rawls, siyasal inşacılığın ‘doğruluk’ kavramını kullanmadığını (reddetmediğini de) belirtir ve siyasal liberalizmin kendi içerisinde bu kavrama başvurmadan işlediğini ifade eder. Ona göre, makûliyet düşüncesi doğruluğa gönderimde bulunmadığı için, makûl kapsamlı doktrinlerin örtüşen görüşbirliği, doğruluk kavramının sağlayamayacağı

⁷ Unutulmamalıdır ki, başlangıç durumu tarihsel bir olgu değildir. Bir başka deyişle, başlangıç durumu zamansal olarak kapsamlı doktrinlerden önce gelmemektedir. Rawls’a göre, başlangıç durumu hipotezi daima ‘burada ve şimdi’ kullanabileceğimiz bir temsil aracıdır. Bu nedenle başlangıç durumunda farklılaşmış makûl doktrinler açığa çıkmamış değildir; varsayımsal olarak askıya alınmışlardır. Bireylerin bunlara dair genel bilgileri mevcuttur, fakat bireyler kendilerinin bunlardan hangisine dahil olduklarına ilişkin tikel bilgiden yoksundurlar.

ölçüde mümkün kılınabilmektedir. (Rawls, 2007: 135) Görüleceği üzere, siyasal liberalizm anlayışı *başlangıç durumunu* ve adalet ilkelerinin seçimini bir doğruluk konusu olmaktan çıkarmak ve böylece de doğruluk kavramını ve ona bağlı sorunları da kapsayan kapsamlı doktrinlerden kendisini ayırmak için kendisini açık olarak Kant'ın akıl ayırımına dayandırmaktadır. Bunun da ötesinde, adalet ilkelerinin seçim sürecinde, bir başka deyişle, makûl ve adil koşullar altında, rasyonel kişilerin belli adalet ilkelerini seçeceklerini kabul eder. Çünkü adalet ilkelerinin seçimi bir doğruluk sorunu değildir; toplumsal işbirliğinin hakkaniyetli şartlarının belirlenmesi, işbirliğine giren insanların dışındaki bir otoriteye ya da kişilerden bağımsız bir ahlaki değerler düzenini referans almaz ve ona uygunluk iddiası taşımaz. Amaç, doğru ilkelere ulaşmak değil, makûl kapsamlı doktrinlerin çeşitliliğini korurken bunların istikrarlı onayını ve sürdürülebilir işbirliğini sağlayan ilkelerin belirlenmesidir. Bunun için *başlangıç durumunun* hiçbir kapsamlı doktrinden türetilmemiş, hiçbir kapsamlı doktrine dayanmıyor olması fakat toplumda varolan makûl kapsamlı doktrinlerin örtüşen görüşbirliğini de sağlaması gerekir. Bir başka deyişle, *başlangıç durumu doktrinel bir özerklik* sağlar ve bunu yaparken de 'nesnelliğini' korumak zorundadır.

Buna göre, Rawls'un *başlangıç durumunda* adalet ilkelerini seçecek olan kişilere ilişkin yaptığı tanımlamalar metafizik kişi tanımlamaları değil, modern demokratik toplumun özgür ve eşit vatandaşının özelliklerine yönelik tanımlamalardır. "*Buradaki ahlaki özne toplumun bir üyesi olan özgür ve eşit vatandaşdır, genel ahlaki özne değildir.*" (Rawls, 2007: 149) Bu bağlamda adalet ilkelerine yönelik nesnel bakış açısı daima gerekli biçimde tanımlanmış makûl ve rasyonel kişilerin bakış açısı olarak anlaşılmalıdır. (Rawls, 2007: 155) Kant'ta bu bakış açısı amaçlar dünyasının üyesi olan kişilerin bakış açısıdır. Onların ortaklığını kuran, ortak olarak sahip oldukları insan aklının içkin ilke ve ölçüleridir ve bu evrenselidir. Benzer biçimde Rawls'un adalet anlayışında da, *başlangıç durumundaki* özgür ve eşit vatandaşların bakış açıları nesnel bakış açısıdır; fakat bu nesnellik Kantçı anlamda evrensel değildir. Kant'ın a priori ortak akıl bağlamında kamusalda anladığı tüm dünyadır; sınırlı ve belirli bir (demokratik) toplumun kamusalılığı değildir. Rawls'un 'kamusal'ı, vatandaşlardan oluşan sınırlı liberal demokratik bir toplumdur. (O'Neill, 2003: 362)

SONUÇ

Metnin ikinci bölümünde yürütülen tartışmada, Kant'ın akıl anlayışı ile Rawls'un siyasal liberalizminin temelleri arasındaki paralellikler ve farklılıklar genel olarak şöyle belirlenmiştir:

Rawls'a göre, adalet üzerine temellenmiş bir toplumda her birey hiçbir gerekçe ile ihlal edilemez temel haklara sahiptir. Buna bağlı olarak da her birey bir araca indirgenemez biçimde kendinde amaç olarak toplumsal sözleşmenin bir tarafıdır. Bu yaklaşım, Kant'ın akıl sahibi varlıkları kişiler olarak tanımlaması ve onları kendilerinde amaçlar olarak görmesi ilkesi ile örtüşmektedir. Diğer taraftan, Rawls'un adalet kuramına göre, toplumsal sözleşmenin tarafları olan ve *başlangıç durumunda, bilgisizlik peçesi* altında kendilerine dair tikel bilgiden yoksun bireyler, sınırlı kaynaklar dolayısıyla doğal olarak açığa çıkacak eşitsizliklerdeki konumlarını bilmediklerinden, bu durumdaki paylaşımı belirleyecek ilkelerin seçiminde, kendilerinin dezavantajlı durumda olacaklarını varsayarak, bu durumu telafi edecek rasyonel bir seçim yaparlar. Böylelikle, herkesin eşitler olarak bulunduğu seçim ortamında yapılan seçim bireysel değil, herkesi kapsayacak ve herkes için geçerli olacak bir seçim olacaktır. Bu durum da, Kant'ın koşulsuz buyruğu ile örtüşmektedir. Bu örtüşmelerin arka planında, Rawls'un bireyi *bilgisizlik peçesi* ile kapsamlı doktrinlerin, kamusal olmayan akılların, deneyim ile biçimlenmiş bakış açılarının farklılıklarının etkilerinden soyutlamaya ve bu yolla özgür vatandaşların sahip olduğu iki ahlaki yetiyi maksimize etmeye çalışması ve bu gerçekleştiğinde makûl ve rasyonel bireyin bunların gereği olarak Rawls'un önerdiği ilkeleri seçeceklerinin kabulü vardır. Belirli adalet ilkelerinin makûliyet ve rasyonalite gereği seçileceğine dair sav, bu savın dile getirildiği siyasal liberalizm kuramının temellerinin a priori ve metafizik bir akıl anlayışına ya da metafizik bir kişi tanımına dayanıp dayanmadığı sorusunu açığa çıkarmaktadır. Rawls'un “*kamusal akıl siyasaldır, metafizik değildir*” ifadesi ve metafizik, genel ahlaki özneyi değil özgür ve eşit vatandaşı merkeze aldığı yönündeki savı, kuramının bu bağlamda tutarlı olup olmadığına dair soruyu yine aynı sorunun bir parçası kılmaktadır.

Adalet kuramının belirlediği ilkeler ile Kantçı ahlak ilkelerinin örtüşmesinin ötesinde Rawls açık olarak kendi yaklaşımının ‘iyi’ kavramını merkeze alarak, insan hayatında neyin değerli olduğuna ilişkin kanaatler, kişisel karakter idealleri ya da arkadaşlık, aile, topluluk idealleri önermediğini ifade etmektedir. Bu tür önerileri yapan ve ‘temellendiren’ yaklaşımlar Rawls'un kapsamlı doktrinler olarak adlandırdığı metafizik söylemlerdir. Siyasal liberalizmin amacı, farklı ve hatta uzlaşmaz makûl kapsamlı doktrinler arasında toplumsal örgütlenmeyi

sağlayacak adalet ilkeleri üzerine nedenleri ortaya koyulabilir bir biçimde, zora dayanmayan bir örtüşen görüşbirliği sağlamaktır. Bu nedenle de siyasal liberalizmin kendisi herhangi bir kapsamlı doktrine ya da onun öne sürdüğü metafizik temele dayanamaz. Bu, belirli bir doktrinin ‘doğru’ ve ‘iyi’ kavramlarını tüm doktrinlere genellemek ve toplumu doktrinel bir türdeşlik üzerine inşa etmeye çalışmak anlamına gelecektir. Sonuç ise ancak zora dayalı bir birlik ya da siyasal ayrılıkların körüklenmesi olacaktır: “*Makûl çoğulculuğun, özgür kurumlar altındaki kamusal kültürün daimi bir özelliği olduğunu kabul ettiğimizde, anayasal bir rejimin kamusal gerekçelendirme temeli için makûliyet fikri ahlaki doğru fikrinden daha uygundur.*” (Rawls, 2007: 168) Bu bağlamda Rawls açık olarak kendi kuramının makûliyet kavramını merkeze aldığını ve metafizik kuramların ‘doğruluk / hakikat’ kavramı ile ilişkili olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle de Kantçı kuram dahil, herhangi bir kapsamlı doktrinin ‘doğruluk / hakikat’ anlayışını temele almaz / alamaz. Buna bağlı olarak da kendisini siyasal alan ile sınırlar ve siyasal liberalizmi Kant’ın kapsamlı liberalizminden ayırır.

Rawls, kuramının kapsamlı doktrinlerle karıştırılmasının ya da metafizik temeller içerdiğinin düşünülmesinin nedeni olarak *başlangıç durumu* hipotezinin yanlış anlaşılmasını gösterir. Rawls’a göre, *başlangıç durumu* bir meşrulaştırma, temellendirme ya da tarihsel bir bağlayıcılık değil, bir temsil aracıdır. Ona göre, *bilgisizlik peçesi* ile birlikte *başlangıç durumunun* benliğin doğası, ontolojik durumu gibi şeylerle ilgisi yoktur. Fakat bu noktada şöyle bir ikilem açığa çıkmaktadır: Rawls’un betimlediği kişi, siyasal ve siyasal olmayan kimlikleri kendi beninde taşıyan bireydir. Bu nedenle de siyasal ve siyasal olmayan amaç ve yükümlülüklerle sahiptir. *Başlangıç durumu*, kişilerin siyasal kimlikleri ile katıldıkları bir varsayımsal seçim ortamıdır ve hak kavramı odağında işlev görmektedir. Bunun dışında kalan siyasal olmayan kimlikler konusunda çeşitlilik ve olumsuzluk kabul edilir ve doğal olarak görülür. Bir başka deyişle, siyasal olmayan ve genelde ‘iyi’ kavramını merkez alarak biçimlenmiş kimlikler konusunda belirleyici bir metafizik insan doğası söz konusu edilmez. Fakat, siyasal kimliğin oluşumunda, haklar üzerine bir ortaklığın, uzlaşmanın sağlanabilmesi hangi akıl düşüncesi etrafında sağlanabilecektir? Bu aklın sözleşmenin tarafları için doğal ya da yapay türdeşliği varsayılmadan (bu türdeşlik metafizik bir akıl anlayışı ile örtüşecek ve rasyonel bireyler arası türdeşlik ve farklılık metafizik bir düalizm ile açıklanmış olacaktır) ortaklığı sağlayabilme olanağı söz konusu mudur? Rawls, ortaklığı sağlama anlamına gelebilecek bir ‘türdeşlik’ yaklaşımını makûliyet ve rasyonellik tanımlarında kullanmaktadır. *Makûliyet* kişilerin, eşitler olarak gördükleri diğer kişilere, onların da aynı şekilde hareket edeceklerini varsayarak işbirliğinin adil şartları üzerine ilkeler ve standart önermeye ve

bunlara isteyerek uymaya hazır olmaları anlamında gelmektedir. Bu bağlamda başkalarının da önerecekleri ilkeleri tartışmaya hazırdırlar. O halde, makûliyet kişilerin adil bir ortamda müzakereye girmeleri anlamına gelmektedir. Bunun sağlayıcısı bir araç olarak *başlangıç durumu* hipotezidir. *Rasyonel*, kendine özgü çıkar ve amaçları gerçekleştirmek üzere araçlar seçebilen, bunları ilişkilendirebilen kanaatler geliştirebilme yetisine sahip özne anlamına gelmektedir. Siyasal liberalizm, *başlangıç durumunu* özgür vatandaşların eşitler olarak taraf oldukları ve toplumsal örgütlenmenin hakkaniyetli koşullarının belirlendiği bir sözleşme ortamı olarak varsaymaktadır. Sözleşmenin amacı, toplumun temel yapısını siyasal bir adalet kavramıyla düzenlemek, makûl kapsamlı doktrinlerin çoğulluğunu korurken bunlar arasında adalet kavramı üzerine örtüşen bir görüşbirliğini sağlamak ve anayasal esaslar ve temel adalet sorunları söz konusu olduğunda tartışmaların siyasal adalet kavramına uygun olarak yapılmasını sağlamaktır. Adalet ilkeleri, bu amacı gerçekleştirmek için araçlar olarak önerilirler. Bu nedenle de böylesi bir amaç için uygun araçları seçebilme ve bunlar ilişkilendirebilme yetisinin sözleşmenin tarafı olan özgür vatandaşlarca sahip olunduğunun varsayılması kuramın doğası gereğidir. Bu bağlamda sözleşmenin tarafı olan özgür vatandaşların rasyonel olmadığı, bir başka deyişle de rasyonelin tanımını oluşturan yetilere sahip olmayan bireyler olduğu düşünülecek olursa sözleşme düşüncesinin kendisinin bir anlamı olmayacaktır. O halde, toplumsal sözleşmeyi temel alan bir kuramın, sözleşmenin tarafları olan bireylerin yukarıdaki tanıma uygun biçimde rasyonel olduğunu varsayması bir gerekliliktir. Kant, akıllı varlıklar olarak tüm kişilere bu özelliği yüklerken ve bu kişilerin ortak olarak sahip oldukları türdeş aklın ‘anatomisini’ ortaya koyarken, Rawls sadece siyasal araçlar ile amaçları ilişkilendirme bağlamında özgür vatandaşlara bu özelliği yüklemekte ve herhangi bir metafizik akıl ‘anatomisini’ kabul etmemekte ya da reddetmemektedir. Siyasal liberalizmin temel adalet ilkelerine ilişkin yaklaşımı Kant’ın akıl anlayışı (özellikle kuramsal akıl – pratik akıl ayrımı) ile örtüşmeler gösterse de, onun metafizik yönlerine karşı tıpkı diğer metafizik anlayışlara olduğu gibi kayıtsızdır. Sınırlı liberal demokratik bir toplumda, sözleşmenin tarafı olan kişilerin, daha önce ifade edilen makûliyet ve rasyonellik tanımlarına uygun olarak ve seçim ortamının bilgisizlik peçesi ile birlikte *başlangıç durumu* ile belirlendiği koşullarda Rawls’un önerdiği adalet ilkelerini seçmeleri beklenir. Buradaki seçimin rasyonelliği, verilen tanımlarla gerekçelendirilen ve Kant’ın ahlak anlayışının evrenselliğine karşıt olarak sınırlı ve bağlamsal bir rasyonelliğin gereğidir. Bir kez daha tekrarlamak gerekirse, siyasal alan olarak belirlenmiş bu sınırlılık ve bağlamsallığın ötesine uzanan metafizik gönderimli rasyonalite, ortak akıl vb kavramlara ve bu kavramların ait

oldukları kuramlara karşı kayıtsızdır. O halde, siyasal liberalizmin temelleri olarak görülebilecek ve Kantçı düşünce ile paralellikler ve yer yer de örtüşmeler gösteren rasyonalite, ortak akıl, kamusal akıl vb terimlerin kullanımları metafizik temelleri varsaymamakta ve bunlara dayanmamaktadır. Bu nedenle de Rawls metafizik temellere dayanmadığını, bununla beraber metafizik temelleri olan kapsamlı doktrinleri ne kabul ne de reddettiğini ifade ederken tutarlıdır. Fakat, bu çalışmada bir soru olarak ortaya konulduğu biçimiyle, toplumdaki herkesin, kendi iyi anlayışlarına dayanmaksızın ve farklılaşmış iyi anlayışlarını da koruyarak *aynı* adalet ilkelerini, zora ya da baskıya dayanmadan kabul etmelerinin nedeni olabilecek geniş anlamı ile kültürün birey üzerindeki biçimlendirici / belirleyici gücünün kabulüne bağlı olarak ortak bir kültüre doğmuş olmanın getirdiği ortak biçimlendirme durumunun reddi başka bir bağlamda bir tutarlılık problemi doğurmaktadır. *Başlangıç* durumundaki bireylerin *bilgisizlik peçesi* altında kendilerine ve kendi iyi anlayışlarına ilişkin bilgiden de yoksun bırakıldıkları varsayıldığında ve böylece *başlangıç durumu* hipotezinde geniş anlamı ile kültürün (daha dar anlamda dilin, dil-oyunlarının ve aynı anlama gelmek üzere söylemlerin) ‘belirleyici’ gücünün askıya alındığının (ya da buna bağlı olarak bu belirleyiciliğin kapsamadığı metafizik temelli olmayan bir alanın) varsayılması ile birlikte siyasal liberalizm kuramının modern demokratik toplum bağlamı ile sınırlandırılmış olması tutarsız görünmektedir. Çünkü bu durumda bir söylem olarak modern demokratik toplumun kuramın askıya almadığı / alamadığı bir temel olarak kabul edilmesi fakat diğer taraftan da kuramın söylemlerin belirleyici / yaratıcı gücünü yadsıması gibi bir sonuç açığa çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- O’NEILL, Onora (2003), “Constructivism in Rawls and Kant”, *The Cambridge Companion to Rawls* (p.347-367), Edited by. Samuel Freeman, Cambridge University Press, New York.
- RAWLS, John (2003), *A Theory of Justice*, Harvard University Press, USA.
- RAWLS, John (2006), *Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”*, çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- RAWLS, John (2007), *Siyasal Liberalizm*, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KANT, Immanuel (2002), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- KYMLICKA, Will (2006), *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.